

УДК 346.1

Н. Г. Юрчишин
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного,
конституційного та адміністративного права
Івано-Франківського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗМІСТУ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЛІСИ В УКРАЇНІ

Ліси України є національним багатством і за своїм призначенням та місцезональним розташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні та інші функції, є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Відповідно до ст. 7 Лісового кодексу України (далі – ЛК України) усі ліси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу. Водночас ліси можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності [1].

Визначення сутності (юридичної природи) права власності на ліси в Україні, зокрема й права приватної власності на цей природний ресурс, тією чи іншою мірою пов'язане із змістом та характером цього права. В сучасному природоресурсному законодавстві України зміст права приватної власності на ліси розкривається через правомочності володіння, користування і розпорядження земельними лісовими ділянками. Загальний цивілістичний підхід до регулювання відносин власності на цей природний ресурс, який характерний вищевказаному інституту, не визначає його комплексних особливостей.

В юридичній літературі спеціально не досліджувались питання змісту права приватної власності на ліси в Україні, що негативно вплинуло на якість законодавчих актів з цих питань та ефективність їх застосування під час захисту суб'єктивних лісових прав громадян та юридичних осіб. Водночас проблеми визначення окремих правомочностей права власності на інші природні ресурси, а також їх зміст вже тривалий час досліджуються науковцями земельного, екологічного та природоресурсного права України. Зокрема, вказані питання розглядають у своїх працях такі науковці, як Г.О. Аксеньюк, В.І. Андрейцев, Д.В. Бусуїок, М.Я. Ващишин, В.К. Гуревський, І.І. Каракаш, М.І. Краснова, О.І. Крассов, П.Ф.Кулинич, Н.Р.Малишева, В.В. Носік, О.О. Погрібний, В.І. Семчик, Ю.С. Шемшученко, С.М. Шершун.

У ст. 2 ЛК України зазначається, що лісові відносини – це суспільні відносини, які стосуються володіння, користування та розпорядження лісами і спрямовуються на забезпечення охорони, відтворення та сталого використання лісових ресурсів з урахуванням екологічних, економічних, соціаль-

них та інших інтересів суспільства [1]. В такому разі це може означати, що у чинному ЛК України застосовується цивілістична ідея щодо змісту права власності як сукупності трьох повноважень власника стосовно володіння, користування та розпорядження земельною лісовою ділянкою. При цьому суб'єктом права приватної власності на ліс може бути особа, яка має в сукупності всі три правомочності власника. Водночас у цьому Кодексі не розкривається суть цих правомочностей, а також не визначаються межі реалізації та здійснення права володіння, користування та розпорядження земельними лісовими ділянками. Крім цього, у вказаній правовій нормі ЛК України не зазначена одна з основних ознак правовідносин загалом, а саме волевиявлення особи.

На нашу думку, ст. 2 ЛК України слід доповнити та викласти у такій редакції: «Лісові відносини – це суспільні відносини, які стосуються володіння, користування та розпорядження лісами як об'єктом права власності та визначеними суб'єктами, враховуючи їх волевиявлення, і спрямовуються на забезпечення охорони, відтворення та сталого використання лісових ресурсів з урахуванням екологічних, економічних, соціальних та інших інтересів суспільства». Таке уточнення дасть змогу більш чітко зрозуміти зміст повноважень суб'єктів права приватної власності на цей природний ресурс, враховуючи особливості лісу як об'єкта власності.

В такому разі зміст права приватної власності на ліси громадян та юридичних осіб України відрізняється від загального цивілістичного змісту права власності, оскільки має іншу економічну основу та юридичну природу, яка обумовлена особливостями суб'єктно-об'єктного складу лісових правовідносин, підставами набуття і реалізації права приватної власності на земельну лісову ділянку тощо.

Таким чином, суб'єктивне право приватної власності на земельну лісову ділянку формується із урахуванням подвійної структури власності. З одного боку, це право має ознаки речового права, а з іншого – не охоплюється повністю нормами цивільного права щодо розуміння змісту права власності як сукупності повноважень щодо володіння, користування і розпорядження лісом. Отже, роз-

криваючи зміст суб'єктивного права приватної власності на ліси, потрібно враховувати загальне вчення цивільного права щодо речових прав на землю, а також норми лісового, земельного, екологічного та інших галузей законодавства України.

Слід сказати, що ні в земельному, ні в лісовому, ні в іншому законодавстві України окремо не дається визначення понять «володіння», «користування» та «розпорядження» як складових суб'єктивного права приватної власності на земельну лісову ділянку. Водночас ст. 317 Цивільного кодексу України визначає зміст права власності власника як право володіння, користування та розпорядження своїм майном [2]. Однак запропоноване визначення змісту поняття права власності не стосується безпосередньо лісу, оскільки за чинним законодавством України ліс не є майновим об'єктом.

У науці земельного права України існують різні погляди стосовно визначення понять вищезгаданих правомочностей. Так, наприклад, В.І. Андрейцев зазначає, що право володіння – це юридично встановлена можливість гарантування сталості належності відповідних юридично та в натурі (на місцевості) визначених земель і земельних ділянок їхнім суб'єктам згідно з правовстановлюючими документами і земельно-правовою документацією, невідчужуваності та невід'ємності їх від власників без їхнього особистого волевиявлення, визнання виключності та абсолютності належних їм прав на ці землі та земельні ділянки, а також на результати здійснюваної ними нешкідливої й безпечної господарської та іншої діяльності, що створює почуття свободи в їх використанні відповідно до цільового призначення для задоволення власних матеріальних і духовних потреб та інтересів [3, с. 98].

В.В. Носік вважає, що право володіння слід розглядати як гарантовану Конституцією України свободу особи, яка полягає у можливості і здатності особи в установленому законом порядку набуття у власність земельну ділянку згідно з функціональним призначенням у визначених розмірах, а також зайняти її шляхом виконання юридичних дій щодо встановлення межових знаків у натурі (на місцевості) і не допускати будь-яких посягань з боку третіх осіб на володіння землею, крім випадків, передбачених законом [4, с. 252].

П.Ф. Кулинич говорить про право володіння як про юридично забезпечену можливість утримувати земельну ділянку як свою власну, позначити її межі не тільки межовими знаками встановленого зразка, але й природними (дерева, кущі) чи рукотворними (тин, рів тощо) об'єктами з метою регулювання чи повної заборони доступу на земельну ділянку інших осіб [5, с. 82].

В.К. Гуревський, В.І. Семчик вважають, що право володіння земельною ділянкою – це засно-

вана на законі можливість фактично володіти земельною ділянкою, наданою громадянину або належною йому на підставі цивільно-правових угод [6, с. 75; 7, с. 117–121].

Водночас С.М. Шершун, розглядаючи ліс як об'єкт права приватної власності, вважає, що право володіння лісами є фактичним володінням об'єктом, здійсненням господарського панування над привласненими лісовими ресурсами та усуненням всіх інших осіб від фактичного привласнення таких ресурсів [8, с. 79].

Вищенаведені підходи до розуміння суті права володіння характеризують це поняття з точки зору речового права, оскільки відображають виключно цивілістичний характер змісту права власності на майно. Крім того, наведені дефініції поняття права володіння є дещо узагальненими та недостатніми для з'ясування змісту права володіння земельною лісовою ділянкою з огляду на її особливості як об'єкта права приватної власності.

Таким чином, з точки зору лісового законодавства України володіти земельною лісовою ділянкою на праві приватної власності можна лише тоді, коли частина території визначена як окрема земельна лісова ділянка, а громадянин або юридична особа у встановленому законом порядку виконує комплекс необхідних дій, пов'язаних із вчиненням правочинів та дій щодо набуття у власність відповідної земельної ділянки, одержання ними документів, що посвідчують право власності на земельну ділянку та їх державної реєстрації.

Отже, визначаючи сутність правомочності володіння земельною лісовою ділянкою, слід вказати на те, що вона включає юридично забезпечену можливість громадян та юридичних осіб України вважати замкнену земельну лісову ділянку загальною площею до 5 гектарів своєю, зайняти її фізично, панувати над нею, обмежувати і не допускати інших осіб до цієї ділянки, крім випадків, передбачених ЛК України та іншими нормативно-правовими актами. В такому разі право володіння земельною лісовою ділянкою належить лише суб'єктам цього права і включає право на доступ до набуття земельної лісової ділянки у приватну власність, право на зайняття земельної лісової ділянки, право не допускати інших осіб на цю ділянку.

Розглядаючи право користування земельними лісовими ділянками, слід зазначити, що і в цьому випадку Закон не містить визначення вказаного поняття. Водночас у юридичній літературі існують певні визначення щодо права користування земельними ділянками. Так, В.І. Андрейцев зазначає, що право користування земельними ділянками – це юридично забезпечена можливість спеціально уповноважених державних органів і органів самоврядування на отримання диференційної ренти за платне використання землі, юри-

дично гарантована можливість суб'єктів права власності самостійно господарювати на землі та використовувати її для задоволення різноманітних потреб [9, с. 63].

Інші науковці вважають, що право користування земельними ділянками є юридично наданою власникові можливістю господарського та іншого використання земельної ділянки з метою отримання доходів та інших благ від корисних властивостей землі [5, с. 83]; як визнані законом можливості привласнення власником земельної ділянки її корисних властивостей шляхом одержання сільськогосподарської та іншої продукції і доходів в результаті її господарської експлуатації для задоволення своїх матеріальних потреб та реалізації інших інтересів [10, с. 208].

В.В. Носік розглядає це поняття з точки зору права землевикористання і зазначає, що це – гарантована Конституцією України свобода особи, яка полягає в можливості і здатності власника земельної ділянки вільно використовувати її, освоювати і здійснювати господарську експлуатацію природних властивостей землі для задоволення власних і суспільних потреб та інтересів, з урахуванням встановлених законом, договором чи адміністративним актом обмежень [4, с. 252].

На думку науковців у галузі лісового законодавства України, користування лісами є можливістю користувача лісовими ресурсами управляти об'єктом лісової власності впродовж конкретного терміну і відповідно до умов, заданих йому суб'єктом власності в особі володаря або розпорядника [11, с. 134].

Право користування належить перш за все власнику, проте може здійснюватися та реалізовуватися і не власником. У зв'язку з цим важливим є визначення поняття права лісокористування у контексті права приватної власності на ліси в Україні.

В юридичній літературі поняття «право лісокористування» трактується як один з важливих інститутів лісового права, який складається з сукупності правових норм, які встановлюють умови і порядок багатопільового раціонального використання, відтворення і охорони лісів, ведення лісового господарства, права і обов'язки лісокористувачів, виходячи з інтересів суспільства в одержанні деревини, інших лісових ресурсів, використання інших корисних властивостей лісу [12, с. 373].

Зокрема, поряд із поняттям «право лісокористування» вживається і поняття сталого лісокористування, розгляд якого за останні декілька років набув актуального значення. Зокрема, С.М. Шершун вважає, що стале лісокористування означає управління лісами і лісовими площами та їх використання таким чином і з такою інтенсивністю, які забезпечують їх екологічне різнома-

ніття, продуктивність, здатність до відновлення, життєздатність, а також здатність виконувати і в майбутньому відповідні екологічні, економічні і соціальні функції на місцевому, національному і глобальному рівнях, без шкоди для інших екосистем. На його думку, це визначення може бути взятим за основу під час запровадження поняття «стале лісокористування» у лісовому законодавстві України [8, с. 28]. Однак чинний ЛК України не тільки не містить визначення цього поняття, але й не зовсім часто згадує його. Адже поняття «стале лісокористування» вживається тільки один раз під час визначення поняття «лісові відносини». Проте положення ЛК України містять дотичне до нього поняття «сталій розвиток», яке вживається до обов'язків постійних лісокористувачів (ст. 19), завдань організації лісового господарства (ст. 34), матеріалів лісовпорядкування (ст. 48), моніторингу лісів (ст. 55), лісової сертифікації (ст. 56) тощо.

Однак С.М. Шершун зазначає, що право користування лісами – це визнання законом можливості їх господарської експлуатації, вилучення з них корисних властивостей та отримання доходів [8, с. 79].

Таким чином, право користування як елемент змісту права приватної власності на ліси в Україні передбачає можливість для громадян та юридичних осіб освоїти відповідну ділянку і самостійно вести лісове господарство, використовувати у встановленому законом порядку для потреб лісового господарства наявні на конкретній ділянці лісові ресурси, природні компоненти, а також споруджувати в установленому порядку виробничі та інші будівлі й споруди, необхідні для ведення лісового господарства і використання лісових ресурсів.

Наступним елементом права приватної власності на ліси є право розпорядження земельною лісовою ділянкою. Це поняття, як усі інші складові змісту права приватної власності на ліси, не тільки не закріплене у чинному лісовому законодавстві України, але й не розроблялось вченими еколого-правової науки.

В.І. Андрейцев розрізняє право розпорядження держави, територіальних громад та суб'єктів права приватної власності. Зокрема, під правом розпорядження суб'єктів приватної власності він розуміє юридично забезпечену можливість самостійного використання земель відповідно до їх цільового призначення, надання у використання та відчуження іншим суб'єктам на договірних засадах [9, с. 63]. Водночас він вказує на те, що правомочність розпорядження як обов'язковий елемент змісту права суб'єктів приватної і колективної власності на землю та інші природні ресурси – це юридично забезпечена можливість відповідних суб'єктів самостійно використовувати природні ресурси, що їм належать, за цільовим призначен-

ням, надавати їх у користування або відчужувати їх частково або в повному обсязі на користь інших суб'єктів на договірних засадах (купівля-продаж, оренда, іпотека, передача у спадщину та інші незаборонені форми) [9, с. 71].

І.І. Каракаш визначає право розпорядження як визнані за суб'єктом і гарантовані законом можливості здійснення дій, які спрямовані на визначення правової приналежності або юридичної долі земельної ділянки [13, с. 38].

В.І. Семчик вважає, що право розпорядження землею – це найбільш визначальна правомочність власника. Вона належить лише власникові землі і реалізується шляхом особистого використання певним чином і для певних цілей, а також шляхом припинення або обмеження свого права [14, с. 290].

За визначенням В.В. Носіка, право розпорядження земельною ділянкою слід розглядати як гарантовану Конституцією України свободу особи, яка полягає у можливості і здатності особи на свій розсуд з додержанням передбачених законом, договором чи адміністративним актом обмежень і обтяжень визначати свій правовий статус як власника землі, надавати можливість використовувати земельну ділянку іншим особам, добровільно відмовитися від власності на землю, вільно відчужувати юридичний титул власника землі іншим особам [4, с. 252].

С.М. Шершун вважає, що під правом розпорядження лісами слід розуміти юридичну можливість вчиняти розпорядчі дії, спрямовані на визначення господарського призначення, юридичної долі лісів, їх ресурсів. На його думку, визначення господарського призначення як способу розпорядження лісами має місце, зокрема, під час переведення лісів з однієї групи до іншої, переведення лісових земель до нелісових для використання у цілях, пов'язаних чи не пов'язаних із веденням лісового господарства. Зміни юридичної долі лісів, їх ресурсів мають місце також унаслідок відчуження земельних ділянок лісового фонду, заготівлі лісових ресурсів, які перестають бути частиною лісу, перетворюються на його продукцію (лісові продукти), яка належить тому, хто здійснив відповідну заготівлю за спеціальним дозволом чи придбав її за цивільним договором у власника лісу [8, с. 79–80].

Таким чином, право розпорядження земельною лісовою ділянкою можна визначити як гарантовану лісовим законодавством України свободу громадянина та юридичної особи, яка полягає у їх можливості на свій розсуд визначити юридичну долю земельної лісової ділянки, надавати можливість використовувати відповідну ділянку іншим особам або добровільно відмовитися від права власності на земельну лісову ділянку на користь інших осіб.

Отже, аналізуючи вищевикладене, можемо зробити висновок про те, що зміст права приватної власності на ліси має свої особливості. В сучасних ринкових умовах зміст права приватної власності на ліси має особливу юридичну природу, яка зумовлена суб'єктно-об'єктним складом лісових правовідносин, підставами набуття та реалізації цього права. Такі правомочності є універсальними і охоплюють усі дії, які громадяни і юридичні особи України можуть вчиняти щодо цього об'єкта права приватної власності.

Література

1. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року зі змін. і доп. станом на 28 грудня 2015 року // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року зі змін. і доп. станом на 11 червня 2016 року // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Андрейцев В.І. Конституційно-правові імперативи використання власності на землю / В.І. Андрейцев // Вісник Київського нац. ун-ту імені Т. Шевченка. Юридичні науки. – 2004. – Вип. 58. – С. 96–99.
4. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу : [монографія] / В.В. Носік. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
5. Земельне право України : [підручник] / [Г.В. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман та ін.]; за ред. М.В. Шульги. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.
6. Гуревський В.К. Право приватної власності громадян України на землі сільськогосподарського призначення : [монографія] / В.К. Гуревський. – О.: Астропринт, 2000. – 136 с.
7. Земельне право : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. В.І. Семчика, П.Ф. Кулинич. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. – 424 с.
8. Шершун С.М. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / С.М. Шершун. – К., 2005. – 203 с.
9. Андрейцев В.І. Екологічне право : курс лекцій : [навч. посібник для юрид. фак. вузів] / В.І. Андрейцев. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.
10. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України / [Л.О. Бондар, А.П. Гетьман, В.Г. Гончаренко та ін.]; за заг. ред. В.В. Медведчука. – К.: Юрінком Інтер, 2004 – 643 с.
11. Мішенін Є.В. Еколого-економічні та правові передумови трансформації власності на лісові ресурси / Є.В. Мішенін // Научные труды ДОННТУ. Серия экономическая. – 2004. – Вып. 69. – С. 131–136.
12. Екологічне право: особлива частина : [підручник для студ. юрид. вузів і фак.: повний акад. курс] / за ред. В.І. Андрейцева. – К.: Істина, 2001. – 544 с.
13. Каракаш І.І. Право собственности на землю и право землепользования в Украине : [научно-практ. пособие] / И.И. Каракаш. – К.: Істина, 2004. – 216 с.
14. Земельний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.І. Семчика. – 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 896 с.

Анотація

Юрчишин Н. Г. Теоретико-правові засади змісту права приватної власності на ліси в Україні. – Стаття.

Стаття присвячена теоретико-правовим засадам змісту права приватної власності на ліси в Україні. Зміст права приватної власності на ліси в Україні є поняттям широким, оскільки охоплює правомочності володіння, користування та розпорядження земельними лісовими ділянками.

Ключові слова: право власності на ліс, право приватної власності на ліс, зміст права приватної власності на ліс, право володіння земельними лісовими ділянками, право користування земельними лісовими ділянками, право розпорядження земельними лісовими ділянками.

Аннотация

Юрчишин Н. Г. Теоретико-правовые основы содержания права частной собственности на леса в Украине. – Статья.

Статья посвящена теоретико-правовым основам содержания права частной собственности на леса в Украине. Содержание права частной собственности на

леса в Украине является понятием широким, поскольку охватывает правомочия владения, пользования и распоряжения земельными лесными участками.

Ключевые слова: право собственности на лес, право частной собственности на лес, содержание права частной собственности на лес, право владения земельными лесными участками, право пользования земельными лесными участками, право распоряжения земельными лесными участками.

Summary

Yurchushun N. G. Theoretical and legal basis of the content of private ownership of forests in Ukraine. – Article.

The article is devoted to theoretical and legal foundations of the contents of private ownership of forests in Ukraine. The content of private ownership of forests in Ukraine is a broad concept as covering the powers of possession, use and disposal of land forest plots.

Key words: forest ownership, private ownership of the forest, contents of private property in the forest, forest ownership plots of land, right to use land forest plots to dispose of forest land plots.